

УДК 330.101.541

О.І. СІЛАНТЬЄВ,
аспірант Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Проаналізовано та узагальнено теоретико-методологічні підходи до розуміння потенціалу економічного розвитку макросистем. Доведено, що стосовно сутності економічного потенціалу та його класифікації існує різноманітність поглядів науковців. В окресленому полі дослідження простежується також відсутність одностайності науковців щодо його категоріальної ідентифікації. У результаті дослідження виявлено та узагальнено найбільш суттєві ознаки потенціалу економічного розвитку сучасних макросистем. Аргументовано доцільність розширення бази теоретико-методологічних підходів до розуміння потенціалу економічного розвитку синергетичним (системним) підходом. Уточнено зміст кластерного і процесного підходів до класифікації видів потенціалів.

Ключові слова: розвиток макроекономічної системи, економічний потенціал, багатство.

Постановка проблеми. Сучасна економічна думка у предметному полі дослідження економічного потенціалу та потенціалу розвитку макросистем характеризується різноманітністю теоретико-методологічних підходів, що є результатом спроб науковців поширити загальну ідею, описану категорією «потенціал», на дослідження різних предметних сфер економічної теорії. Науковці як зводять розуміння потенціалу до вузької результативної спрямованості (наприклад, обсяг ВВП), так і розширюють його до соціально-економічних можливостей суспільства в цілому. Наростання контроверз у суспільстві суттєво ускладнює можливість визначення та оцінки потенціалу економічного розвитку сучасних макроекономічних систем та, як наслідок, потребує розгорнутого дослідження для виявлення та оцінки економічного потенціалу та потенціалу розвитку сучасних макросистем.

Огляд і аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження потенціалу розвитку економічних систем завжди перебувало в центрі наукових досліджень віт-

чизняних та зарубіжних учених. Ця проблематика не втратила своєї актуальності у наш час, знаходячи висвітлення у працях вітчизняних вчених, які досліджують різні аспекти створення та використання потенціалу економічного розвитку сучасних макросистем (Н.І. Верхоглядова, Н.В. Коленда, О.І. Маслак, Л.М. Черчик). Проте потрібно зазначити, що в умовах суперечливих трансринкових відносин періоду переходу до постіндустріального суспільства дослідження і трактування потенціалу економічного розвитку макросистем потребує розширення теоретико-методологічних підходів до його розуміння.

Метою статі є дослідження та узагальнення поданих у сучасній економічній літературі теоретико-методологічних підходів до трактування суті та структури потенціалу економічного розвитку сучасних макросистем. Завданням є виявлення можливості розширення меж знань сучасної економічної думки у предметному полі дослідження потенціалу економічного розвитку шляхом удосконалення існуючих під-

ходів до його розуміння та обґрунтування нового бачення цієї проблеми.

Результати дослідження. Потенціал економічного розвитку макроекономічної системи є узагальненим показником, інтегральною оцінкою всіх наявних і потенційних можливостей, ресурсів та резервів країни, із залученням яких до процесу суспільного відтворення можливо досягти поставленої мети чи певного економічного ефекту. Він відображає сукупну здатність макроекономічної системи (суспільства) кількісно та якісно розвиватися, створювати матеріальні та нематеріальні форми багатства, ефективно використовувати наявні ресурси та мобілізувати резерви для задоволення поточних і майбутніх суспільних потреб. Слід зазначити, що економічний потенціал ми трактуємо як накопичене багатство, оскільки, він визнає можливості та динамізує подальший розвиток макроекономічних систем та суспільства в цілому.

Визначати потенціал економічного розвитку сучасних макроекономічних систем можна щонайменше з двох позицій. По-перше, як сукупність якостей, сформованих та накопичених у процесі функціонування макроекономічної системи, що є одночасно результатом та причиною, яка визначає характерні ознаки суспільства та його здатність розвиватися. По-друге, як відображення реалізованих та потенційних можливостей країни, її ресурсного (всього накопиченого), виробничого (задіяного на певний момент часу) та перспективного (резервів) потенціалів. Слід відзначити, що потенціал економічного розвитку обумовлений кількісними та якісними характеристиками накопичених ресурсів (природних, виробничих, фінансових та людських), розвитком інституційного середовища, науки та техніки, національних та міжнародних соціально-економічних зв'язків, організаційною структурою, а також, метою, яку ставить перед собою суспільство, та викликами, з якими воно стикається. Перелічені вище компоненти формують основу потенціалу економічного розвитку макроекономічної системи та визначають рушійні сили розвитку суспільства.

Важливою для розвитку сучасної економічної думки є ідентифікація теоретико-методологічних підходів до трактування потенціалу розвитку. Досягнення поставленої мети пов'язано з виявленням його компонентної та функціональної структури, оскільки вона як обумовлює, так і формує характер економічного потенціалу країни. Потенціал економічного розвитку країни складається з низки цільових потенціалів (підпотенціалів), кожен з яких відображає певний елемент економічної системи, механізм її функціонування. Через те, що дискусії стосовно істинного визначення сутності економічного потенціалу ведуться і сьогодні, питання про структурні та функціональні елементи цієї категорії залишається актуальним.

На найзагальнішому рівні структура економічного потенціалу складається з таких компонентів: 1) за видами економічних ресурсів: природно-ресурсний, виробничо-технологічний, трудовий, науково-технічний, фінансовий; 2) за сферою діяльності: аграрний, промисловий, фінансово-інвестиційний (інноваційний), соціальний, потенціал організаційно-економічних та відносин з прав власності; ринковий потенціал; 3) за напрямом використання: внутрішньоекономічний, зовнішньоекспортний; 4) за показником залученості ресурсів до виробничого процесу: виробничий та перспективний потенціали; 5) за станом: задіяний (поточний, наявний), зарезервований (резерви). За видовою структурою економічний потенціал складається з таких видів підпотенціалів: трудового потенціалу (ресурсний та виробничий потенціали), людського потенціалу (підприємницькі здібності, навички, уміння, знання, культурно-освітній рівень), фінансового потенціалу (фінансові, інвестиційні, кредитні чи авансовані ресурси), інтелектуально-освітнього потенціалу (інформаційних ресурсів, потенціалу науки і техніки, інноваційного потенціалу, потенціалу інституційної інфраструктури (адміністративний або організаційно-управлінський, бюджетний, податковий потенціали,

оборонно-правоохоронний), потенціалу внутрішніх та зовнішніх соціально-економічних зв'язків (гудвіл, ступінь інтегрованості до світового соціокультурного середовища та міжнародної економічної системи, потенціал дипломатії), потенціалу внутрішнього ринку тощо.

Потрібно зазначити, що, окреслюючи межі категорії «економічний потенціал», вітчизняні та іноземні науковці зводять його як до вузької результативної спрямованості (наприклад, обсяг ВВП), так і до достатньо широкої – соціально-економічних можливостей суспільства в цілому.

Досліджуючи сучасні теоретико-методологічні підходи до розуміння потенціалу економічного розвитку макроекономічних систем, потрібно зазначити, що категорія «економічний потенціал» різними авторами інтерпретується по-різному, залежно від контексту, у якому вона розглядається. Важливою проблемою є неоднозначність та розпливчатість деяких трактувань, що не дозволяє однозначно ідентифікувати складові компоненти економічного потенціалу та, як наслідок, потенціал розвитку сучасних макроекономічних систем. Така ситуація свідчить про відсутність у вітчизняній науковій думці чітко структурованого й визначеного підходу до з'ясування сутності економічного потенціалу та потенціалу розвитку макроекономічних систем, а також критеріїв їх визначення. Важливим є, крім того, дослідження структури економічного потенціалу, що розширює поле для креативного переосмислення всієї концепції економічного розвитку. Усе актуальніше постає ідея, згідно з якою економічний потенціал визначається відповідно до цільової, сферової спрямованості та умов, у яких він ідентифікується.

Нами проаналізовано здобутки сучасної української та зарубіжної науки з приводу формування потенціалу, а саме опрацьовано праці 76 науковців за період, починаючи з 80-х років ХХ ст. і по наш час. У деяких випадках ми згадуємо також дослідження попередніх років: 1924 р. (К.Г. Воблий), 1927 р. (В.І. Вейц), 1967 р. (В.С. Немчиков) та 1973 р. (А.І. Анчиш-

кін). За результатами узагальнення виділено вісім груп, що відображають вид потенціалу за найбільш суттєвою його ознакою. Один з підходів – ресурсний, поділений на дві підгрупи через його велику інформаційну наповненість. Це дало змогу з'ясувати, що науковці застосовують такі підходи до визначення економічного потенціалу: ресурсний потенціал – як сукупність ресурсів, фінансових та нефінансових активів у розпорядженні макроекономічної системи чи суспільства в цілому; функціональний потенціал – як здатність певних компонентів виконувати певні функції, покладені на них; результативний потенціал – як здатність певної сукупності ресурсів приносити певні результати; цільовий потенціал – як здатність макросистем досягати певної цілі; соціально-спрямований потенціал – як сукупність відносин між суб'єктами господарської діяльності з приводу створення благ чи послуг та характеристик самих цих відносин. У подальшому ці підходи ми проаналізуємо більш детально. Незважаючи на те, що сегмент наших пошукових досліджень великий, ми хочемо зауважити, що не змогли охопити всі дослідження, зважаючи на актуальність цієї проблеми та активне її дослідження сучасною наукою. Саме тому ми виділяємо ті визначення, які найширше характеризують економічний потенціал, забезпечуючи при цьому всебічне (диференційоване) сприйняття цього сучасного феномену.

Вітчизняні науковці традиційно виділяють ресурсний, функціональний та результативний підходи до розуміння поняття економічного потенціалу, як найбільш базові. Суттєву увагу потрібно приділити працям таких вчених, як Н.І. Верхоглядова [1] та Н.В. Коленда [6], які розширили класичну структуру підходів до трактування економічного потенціалу, виділивши діяльнісний, цільовий, об'єктивний, комбінований, соціально спрямований та факторний підходи відповідно.

Аналізуючи описані в сучасній економічній літературі теоретико-методологічні підходи до розуміння економіч-

Узагальнення теоретико-методологічних підходів до трактування економічного потенціалу

Підхід		Описання підходу	Автор
Ресурсний	Перша ресурсна позиція	Економічний потенціал ототожнюється із сукупністю ресурсів, фінансових та нефінансових активів у розпорядженні макроекономічної системи чи суспільства в цілому. Розглядає лише ресурси, а не їх взаємодію між собою	А.І. Анчишкін, Л.І. Абалкін, Д.О. Черніков, Е.П. Горбунов, В.М. Архипов, Д.К. Шевченко, І.І. Лукинов, І.М. Репіна, О.І. Олексюк, І.О. Джайн, С.В. Мочерний, Й.М. Петрович, І.О. Будішева, Р.Б. Матковський, С.С. Шумська, Л.А. Костирко, Ж.Г. Голодова, М.О. Джаман
	Друга ресурсна позиція	Економічний потенціал трактується як сукупність ресурсів, здатних створювати багатство через їх взаємодію та пов'язаних виробничими зв'язками	Є.Б. Фігурнов, В.Н. Свободін, В.М. Авдєєнко, В. А. Котлов, А.Е. Воронкова, А.Н. Тищенко, А.І. Кубах, Н.С. Краснокутська
Функціональний підхід		Економічний потенціал зводиться до здатності його компонентів виконувати певні функції, покладені на них	К.Г. Воблий, В.С. Немчиков, Р.А. Белоусов, Н.Т. Ігнатенко, В.Я. Черганова, Г.В. Герасимчук, Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна, С.В. Онишко, О.С. Федонін, Г.С. Одінцова, Г.А. Селезньова, Л.В. Тугай, В.Н. Павлов
Результативний (факторний) підхід		Економічний потенціал визначається як здатність певної сукупності ресурсів приносити певні результати за певних умов	В.І. Вейц, Б.М. Мочалов, В.Н. Мосін, Д.М. Крук, Л.Д. Ревуцький, О.І. Олексюк, Г.Б. Клейнер, З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська, О.К. Добикіна
Цільовий		Економічний потенціал трактується як здатність макросистем досягати певної мети, виконувати поставлені перед нею завдання	В.В. Ковальов, О.Н. Волкова, Є.В. Лапін, Р.В. Марушков, Л.С. Сосненко, І.З. Должанська, Т.О. Загорна, О.О. Гетьман, В.М. Шаповал, С.О. Ішук
Синергетичний (системний)		Економічний потенціал трактується як здатність компонентів макросистеми взаємодіяти між собою, синергетична дія всіх складових макросистеми з метою підвищення рівня її ефективності та продуктивності	Н.В. Коленда, Л.М. Черчик, В.О. Григоренко, О.І. Сілантьєв
Соціально-спрямований (діяльнісний)		Економічний потенціал розглядається як сукупність відносин між суб'єктами господарської діяльності з приводу створення благ чи послуг та характеристик самих цих відносин	С.Г. Струмилін, Л.І. Самоукін, М.К. Старовойтов, П.А. Фомін, К.М. Міско, О.В. Григораш
Синтетичний (комбінований)		Поєднує ознаки різних підходів, їх комбінаторного узгодження при трактуванні економічного потенціалу макросистем. Має ознаки кількох описаних вище підходів. Не має чіткої ознаки	В.М. Архангельський, І.П. Отенко, С.Г. Радько, В.І. Хом'яков, І.В. Бакум

Підхід	Описання підходу	Автор
Процесний	Економічний потенціал макроекономічної системи розглядається у контексті її здатності до неперервного процесу продуктивного споживання та продукування багатства, його трансформації, а рівень економічного потенціалу визначається можливостями та обсягом ресурсів, які вона може трансформувати	О.І. Сілантьєв

Джерело: узагальнено автором на підставі [2–9].

ного потенціалу, виокремлені різними авторами, ми звернули увагу на їх деяку схожість за своєю сутністю, однак відмінність за назвами. Прикладом є результативний та факторний підходи, спільною рисою яких є здатність ресурсів, їх можливостей приносити певні результати, бути корисними за певних умов. Також потрібно відзначити спільні ознаки соціально спрямованого та діяльнісного підходів, ключовим елементом яких є сукупність відносин між суб'єктами економічної діяльності. Результатом проведеного узагальнення трактувань категорії «економічного потенціалу» за найбільш вираженою і притаманною для них ознакою стало виокремлення ресурсного (перша та друга позиція), функціонального, результативного (факторного), цільового, соціально спрямованого (діяльнісного), синергетичного (системного), процесного та комбінованого (змішаного) підходів.

Найбільшого поширення в економічній думці набув *ресурсний підхід*. Відповідно до ресурсного підходу, економічний потенціал ототожнюється із сукупністю ресурсів, фінансових та нефінансових активів у розпорядженні макроекономічної системи чи суспільства в цілому. Під ресурсами розуміється певна субстанція, яка може бути використана для досягнення певної мети. Ресурси – це запаси поточних і майбутніх можливостей, які за певних умов можуть бути мобілізовані, якщо в них є потреба. Потенціал економічного розвитку сучасних

макроекономічних систем у межах цього підходу характеризується переважно виробничими ресурсами, їх кількісною та якісною характеристикою: обсягом, якістю, структурою і технологічністю. За цим підходом можливо виокремити дві позиції: 1) *перша – ресурсна позиція* є спрощеним підходом, потенціал зводиться лише до обсягу ресурсів (А.І. Анчишкін, Л.І. Абалкін, Е.П. Горбунов, Д.О. Черніков, В.М. Архипов, Д.К. Шевченко, І.І. Лукінов, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк, І.О. Джаїн, С.В. Мочерний, Й.М. Петрович, І.О. Будіщева, Р.Б. Матковський, С.С. Шумська, Л.А. Костирко, Ж.Г. Голодова, М.О. Джаман); 2) *друга – ресурсна позиція* – розглядає потенціал як сукупність ресурсів, здатних створювати багатство, взаємодію ресурсів, пов'язаних виробничими зв'язками (Є.Б. Фігурнов, В.Н. Свободін, В.М. Авдеєнко, В.А. Котлов, А.Е. Воронкова, А.Н. Тищенко, А.І. Кубах, Н.С. Краснокутська). Перевагами ресурсного підходу є його здатність точно описувати окремі види потенціалів, завдяки можливості вартісної оцінки ресурсів. Головним недоліком ресурсного підходу є його вузька спрямованість на ресурсну складову, ігнорування неспецифічних факторів, які не вписуються у ресурсну концепцію, відірваність від сфери їх використання, ефективності та віддачі, цілей, мети та кінцевого результату від споживання.

Проте, на нашу думку, було б некоректно зводити економічний потенці-

ал розвитку макроекономічної системи лише до узагальнених кількісних та якісних характеристик ресурсів, відірвано від функцій, які вони виконують. Аналогічного погляду дотримується й інша група науковці, у працях яких описують *функціональний підхід* (К.Г. Воблій, В.С. Немчиков, Р.А. Белоусов, Н.В. Ігнатенко, В.Я. Черганова, Г.В. Герасимчук, Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна, С.В. Онишко, О.С. Федонін, Г.С. Одінцева, Г.А. Селєзньова, Л.В. Тугай, В.Н. Павлов). У межах функціонального підходу економічний потенціал зводиться до здатності його компонентів виконувати певні функції, покладені на них. Потенціал розглядається у зв'язку з можливостями, якими володіє макроекономічна система, необхідними для функціонування та розвитку. У межах функціонального підходу потенціал визначається як сукупність можливостей, які забезпечують процес діяльності та досягнення певної мети, згідно з якою здійснюється суспільне відтворення та відбувається розвиток макроекономічної системи та суспільства в цілому. Перевагами цього підходу є те, що ресурси розглядаються не лише як запас, а й у взаємозв'язку з виробничим процесом, функціями, які вони виконують, їх продуктивністю та їх роллю у процесі економічного зростання країни. Можливість оцінювати ресурси на основі їх функцій, дозволяє ще глибше дослідити механізм формування економічного потенціалу розвитку сучасних макросистем та джерел зростання благополуччя суспільства.

Одним із трьох базових підходів до розуміння економічного потенціалу є *результативний*, або факторний, підхід (за Н.В. Колендою). Економічний потенціал визначається як здатність певної сукупності ресурсів приносити певні результати, наприклад прибуток чи виробництво благ. Потенціал економічного розвитку макроекономічної системи визначається через призму його результативності, орієнтацію на результат, який може принести наявні ресурси та незадіяні резерви. Він зводиться до потенційних можливостей, які за певних умов приводять до

зростання благополуччя суспільства. Економічний потенціал є результатом, насамперед, виробничого процесу, втілюючись у вироблених благах. Ключове питання цього підходу – «За яких умов буде досягнуто результативності?». Саме тому економічний потенціал тісно пов'язаний з певними сприятливими умовами для його прояву. Перевагами результативного підходу є орієнтація на результат, який можливо досягти за певних умов. Це дозволяє пов'язати в одне ціле сукупність ресурсів та їх внесок у розвиток суспільства в цілому. Результативний підхід до трактування економічного потенціалу сучасних макросистем дозволяє здійснити спрощену системну, комплексну оцінку можливостей ресурсів до формування точок економічного зростання, врахувати фактори, які прямо та опосередковано впливають на процес стратегічного розвитку. Однак, як слушно зазначає Н.І. Верхоглядова, такий підхід не приділяє уваги складовим, що не дозволяє знайти прогалини в ефективності серед компонентів економічного потенціалу, його вузьких видів потенціалів, які становлять його сутність. Оцінка потенціалу зводиться до обсягу виробництва матеріальних та нематеріальних благ, фінансових показників макроекономічної системи (ВВП, сальдо торгового балансу тощо). Прихильниками результативного (факторного) підходу є В.І. Вейц, Б.М. Мочалов, В.Н. Мосін, Д.М. Крук, Л.Д. Ревуцький, О.І. Олексюк, Г.Б. Клейнер, З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська, О.К. Добикіна та ін.

У працях вітчизняних та зарубіжних вчених широко представлений не менш важливий для розуміння сутності категорії економічного потенціалу *цільовий підхід*. Представниками цільового підходу є В.В. Ковальов, О.Н. Волкова, Є.В. Лапін, Р.В. Мурушков, Л.С. Соєнко, І.З. Должанська, Т.О. Загорна, О.О. Гетьман, В.М. Шаповал, С.О. Ішук. У межах цільового підходу економічний потенціал трактується як здатність макросистеми досягати певної мети, виконувати поставлені перед нею завдання. За наведеним підходом до трактування еко-

номічного потенціалу сучасних макросистем, під останнім розуміється здатність макроекономічної системи забезпечувати своє довгострокове функціонування, процес суспільного відтворення та досягати стратегічних цілей за наявного обсягу та якості ресурсів. Цільовий підхід ставить за основу орієнтацію на певну мету, однак не конкретизує і не описує, яким шляхом, ресурсами та можливостями вона буде досягнена. Відмінність цього підходу від результативного полягає, в першу чергу, в ігноруванні умов як фактора формування економічного потенціалу, в той час як результативний підхід тісно пов'язаний із сприятливими умовами для реалізації можливостей макроекономічної системи. Його оцінка зводиться до здатності макроекономічної системи здійснювати подальшу виробничу діяльність та досягати поставлених цілей на основі використання наявних ресурсів.

Результатом взаємопроникнення (конвергенції) гуманітарних наук в економічну теорію стало утворення соціально орієнтованих напрямів дослідження категорії економічного потенціалу. Представниками *соціально спрямованого (діяльнісного)* підходу є С.Г. Струмилін, Л.І. Самоукін, М.К. Старовойтов, П.А. Фомін, К.М. Міско, О.В. Григораш та ін. Соціально спрямований підхід визначає економічний потенціал як сукупність відносин між суб'єктами господарської діяльності з приводу створення благ чи послуг та характеристик самих цих відносин. Цей підхід досить успішно використовується для трактування більш вузьких видів потенціалів, наприклад, людського чи трудового. Його перевагами є спроможність врахувати економічні та соціальні зв'язки, які мають місце у суспільстві, їх роль та вплив на характер і масштаб процесу суспільного відтворення та розвитку суспільства в цілому. Недоліком соціально спрямованого (діяльнісного) підходу є його вузькоспрямованість, односторонність при трактуванні категорії економічного потенціалу. Ми погоджуємося з В.Н. Колендою [6], яка досить слушно зазначає, що цей підхід не

дозволяє повною мірою розкрити зміст категорії «економічний потенціал».

Потрібно відзначити, що зводити економічний потенціал розвитку макроекономічної системи до сукупної дії його компонентів, на нашу думку, некоректно. Для сучасної наукової думки важливою є не лише категорія «економічний потенціал», а і її взаємозв'язок зі структурними компонентами (підпотенціалами). Як результат, виникало припущення, що структурні елементи економічного потенціалу взаємодіють між собою на вертикальному та горизонтальному рівнях. Неможливо ігнорувати взаємопідсилюючу, синергетичну, системну дію як окремих складових, так і системи в цілому, на механізм формування потенціалу економічного розвитку макроекономічної системи. Сучасна наукова думка характеризується відсутністю підходу, який би зміг описати наведену вище концепцію системної, синергетичної природи економічного потенціалу. Нами було виокремлено так званий *синергетичний, або системний*, підхід до розуміння сутності поняття економічного потенціалу. Створення синергетичного підходу викликано відсутністю засад, які дозволяють узагальнити у взаємозв'язку всі підходи: мету, функцію, результат, процес, ресурс, а також виявити можливості повною мірою оцінити багатство країни, накопичене та існуюче, як основу подальшого розвитку.

На нашу думку, найбільш близько у свої працях до такого сприйняття економічного потенціалу наблизилися такі вітчизняні вчені, як Н.В. Коленда і Л.М. Черчик, згідно з визначенням яких потенціал розглядається як сукупність факторів та умов, які характеризують можливості розвитку певної системи з метою досягнення відповідного рівня її конкурентоспроможності; можливості системи, що формуються за відповідних факторів та умов [6].

Потреба у наявності описаного нами підходу обумовлена тим, що ідентифікацію потенціалу економічного розвитку макроекономічної системи можливо здійснювати лише у системі постійних

соціально-економічних взаємозв'язків (відносин) між структурними одиницями та суб'єктами економічної діяльності в суспільстві. Однак не зациклюватися на якомусь окремому елементі, як це робить соціально спрямований підхід, а охоплювати всю систему в цілому, розглядаючи її як гармонічне (чи дисонуюче) середовище, кожен компонент якого взаємодіє та підсилює (чи послаблює) інший. У межах цього підходу економічний потенціал розглядається як система прямих та зворотних зв'язків, які зумовлюють функціонування та відгук макроекономічної системи на суспільні потреби, соціально-економічну рефлексію макроекономічної системи (вплив на саму себе) через характер та якість цих самих зв'язків.

Сутність економічного потенціалу розглядається як здатність забезпечення одночасного погодження між всіма локальними елементами (компонентами) макроекономічної системи з метою підвищення рівня її ефективності через механізм управління напряму та окреслення стратегічних цілей (пріоритетів). Такий підхід дозволяє врахувати вплив та ступінь раціонального співвідношення між локальними компонентами макроекономічної системи та їх внесок у процес ефективного розподілу ресурсів з метою формування активних точок для зростання макроекономічної системи та розвитку суспільства в цілому.

Економічний потенціал включає ресурси, однак приділяє важливу увагу системі взаємозв'язків між ними, їх характеру та якості, що опрідметнюється у властивостях, якостях самої макроекономічної системи. Економічний потенціал країни розглядається через призму розвитку її інституційної компоненти, моделей управління та ефективності бізнес-процесів, які формують мікро- і макроекономічне середовище, фундамент, відповідно до якого визначається характер та масштаб розвитку суспільства в цілому. Зважаючи на все вищесказане, ми відзначаємо важливу роль інституційної компоненти, інституційної інфраструктури та її якості, коли мова йде про ідентифікацію еконо-

мічного потенціалу та його роль у розвитку сучасних макроекономічних систем чи суспільства в цілому.

У структурі синергетичного підходу також можна виділити так званий *кластерний підхід*. Для пояснення економічного потенціалу застосовують класифікацію. Кластерний підхід дозволяє пояснити взаємодію між окремими локальними елементами – можливості сегментування. Однак, на нашу думку, він є відображенням дії вузьких видів потенціалів у структурі економічного потенціалу і не відображає системну дію його складових частин. Тобто він може розглядатися не як окремий вид потенціалу, оскільки є формою його структурування, а лише у сенсі відокремлення частини від цілого: частки результативного, функціонального, цільового, синергетичного, процесного, комбінованого потенціалу. Хоча, безперечно, його відокремлення є корисним, оскільки дозволяє узгоджено аналізувати потенціал за взаємопов'язаними сферами, галузями, а також територіально.

Це зумовлено тим, що всі підпотенціали пов'язані між собою у межах однієї макроекономічної системи, утворюючи кластер, локальний економічний потенціал, як, наприклад, одна галузь. Важливість такого підходу полягає в тому, що він дозволяє дослідити саме ті елементи, які безпосередньо належать до одного кластера. Наприклад, система інститутів суспільства впливає на все суспільство загалом, однак для певних його кластерів ефективність та ступінь економіко-соціального впливу може коливатися від більшого до меншого значення. Це проявляється у прогалинах механізму функціонування інститутів для певної галузі тощо. Такий підхід дозволяє виявити ефективні та неефективні локальні структурні одиниці суспільства через механізм відбірного впливу. Наприклад, для того, щоб сформувану нову точку зростання в країні, інколи можна здійснити лише якісь локальні зміни. Найзагальнішим прикладом такої структури є області в Україні, які після децентралізації отримали

мали можливість локально частково змінювати «правила гри». Як наслідок, кластерний підхід має практичну цінність для організації ефективних способів вибіркового розвитку невеликих за своїм обсягом макроекономічних систем через механізм інституційного впливу.

Якщо перенести класичне уявлення про механізм функціонування бізнес-процесів та методологію функціонального моделювання і описування процесів на макроекономічну систему загалом, можна виділити так званий *процесний підхід*. За цим підходом економічний потенціал макроекономічної системи розглядається у контексті її здатності до неперервного процесу продуктивного споживання та продукування багатства, його трансформації, а рівень економічного потенціалу визначається можливостями та обсягом ресурсів, які вона може трансформувати.

Процесний підхід розглядається через механізм «вхід – процес – вихід». Перевагою процесорного підходу є його прив'язка до виробничого процесу через виробничі можливості суспільства до продукування матеріального та нематеріального багатства, важливу роль у якому відіграє організаційна складова та ефективність бізнес-процесів. Відповідно до процесного підходу ресурси, інвестиції, інформація проходять через механізм виробництва (організаційно-виробничий процес), приводять до отримання певного результату – матеріальних чи нематеріальних благ, економічного зростання чи розвитку (або навпаки, до збитку).

Відсутність єдиного уявлення про ознаки та структуру економічного потенціалу макроекономічної системи створює труднощі для формування єдиного систематизованого та універсального підходу. Така ситуація склалася через здатність категорії потенціалу мати кілька проявів, різну структуру залежно від галузевої (сферної) спрямованості, у якій вона досліджується. Результатом неоднозначності, розпливчастості деяких трактувань та неможливості однозначно ідентифікувати їх за якимось одним підходом, стало виокремлення синтетичного (комбіно-

ваного) підходу. Група вчених, таких як В.М. Архангельский, І.П. Отенко, С.Г. Радько, В.І. Хом'яков, І.В. Бакум, трактують потенціал з позиції кількох підходів, ускладнюючи можливість чіткої ідентифікації їхніх визначень відповідно до однієї конкретної концепції (теоретико-методологічного підходу).

Виокремлення синтетичного підходу викликане відсутністю засад, які дозволяють узагальнити підходи за єдиною ознакою чи спрямуванням. Вчені, які представляють (за нашим групуванням) синтетичний (комбінований) підхід до визначення поняття економічного потенціалу, дотримуються кількох концепцій щодо його трактування. Відмінністю синтетичного підходу є його здатність не зациклюватися на окремих рисах у межах одного підходу, даючи можливість творчо і всеохоплююче підійти до трактування сутності й структури економічного потенціалу, залишаючи осторонь обмеження кожного з підходів, а отже, виявлення можливості повною мірою оцінити багатство країни, накопичене та існуюче, як основу подальшого розвитку.

Підсумовуючи всі описані вище теоретико-методологічні підходи до розуміння потенціалу економічного розвитку сучасних макроекономічних систем, слід виділити такі спільні ознаки:

- потенціал характеризується як набір ресурсів і резервів, можливостей макроекономічної системи отримувати вигоду;
- потенціалу притаманна цільова орієнтація, здатність досягати поставлених цілей;
- суттєвий вплив на формування потенціалу має функціональна та ресурсна структури економічного потенціалу, приналежність до певної сфери макроекономічної системи;
- потенціал є динамічним явищем, реальна сутність якого проявляється лише у процесі споживання;
- за нормальних умов використання потенціалу супроводжується його зростанням, оскільки процес споживання та накопичення потенціалу є неперервним, і його елементи взаємодоповнюють та впливають один на одного;

– потенціал піддається впливу ендогенних та екзогенних факторів, під дією яких постійно змінює свою компоненту структуру, трансформується й адаптується до сучасних постійно мінливих та суперечливих транскриптивних відносин;

– обумовлений системним впливом, якістю й обсягом інституційної компоненти, окремими соціально-економічними відносинами між суб'єктами економічної діяльності.

– накопичення потенціалу розвитку суспільної системи залежить від досягнутого нею попереднього стану, визначається впливом, якістю й обсягом її інституційної компоненти, взаємодією суб'єктів економічної діяльності та соціально-економічними відносинами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовано здобутки сучасної та зарубіжної науки з приводу формування потенціалу, а саме опрацьовані праці 76 науковців за період, починаючи з 80-х років ХХ ст. і по наш час. За результатами узагальнення виділено вісім груп, що відображають вид потенціалу за найбільш суттєвою ознакою. Виявлено існування таких підходів до визначення економічного потенціалу: ресурсний (перша та друга ресурсна позиції), функціональний, результативний (факторний), цільовий, синергетичний (системний), процесний та комбінований (змішаний). Виокремлено найголовніші ознаки для

розуміння сутності потенціалу розвитку сучасних макроекономічних систем.

Виявлено неоднотайність науковців щодо категоріальної ідентифікації, а також різноманітність поглядів на сутність економічного потенціалу та його класифікацію. Аргументовано доцільність розширення бази теоретико-методологічних підходів до розуміння потенціалу економічного розвитку відповідно до синергетичного (системного) підходу. Уточнено зміст кластерного і процесного підходів до класифікації видів потенціалів.

Описано можливості та аргументовано цінність практичного застосування кластеризації (кластерного підходу) для пояснення економічного потенціалу макросистем, що дозволяє пояснити взаємодію між окремими локальними елементами через відокремлення частини від цілого, конкретного виду потенціалу (ресурсного, функціонального, результативного, цільового, синергетичного, процесного чи комбінованого). Кластерний підхід розглядається як одна з форм структурування потенціалу і є корисним для сучасної економічної думки, оскільки дозволяє узгоджено аналізувати потенціал за взаємопов'язаними сферами, галузями, а також територіально. Глибокий аналіз категорії «економічний потенціал» здійснювався з метою подальшого уточнення поняття «потенціал розвитку».

Список використаних джерел

1. Верхоглядова Н.І. Аналіз підходів до визначення сутності потенціалу підприємства / Н.І. Верхоглядова, С.В. Коваленко // Економіка та управління підприємствами. – 2016. – № 55 (1). – С. 26–32.
2. Голодова Ж.Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста: автореф. дис. ... канд. экон. наук.: 08.00.10 / Ж.Г. Голодова. – М., 2010. – 46 с.
3. Григораш О.В. Визначення сутності категорії «економічний потенціал підприємства» на основі інтегрованого підходу / О.В. Григораш // Торгівля і ринок України: зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 6. – С. 43–50.
4. Григоренко В.О. Бюджетно-податкове формування фінансового потенціалу територій: автореф. дис. ... канд. экон. наук. / В.О. Григоренко. – Львів, 2013. – 19 с.
5. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: навч. посіб. / М.О. Джаман. – Київ: Центр учбової літератури, 2014. – 384 с.
6. Коленда Н.В. Соціальний потенціал: сутність та основні ознаки / Н.В. Коленда // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – № 1 (18). – С. 105–115.

7. Маслак О.І. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань / О.І. Маслак, Л.А. Квятковська, О.О. Безручко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 36–46.

8. Павлов В.Н. Факторы роста и модернизации финансового потенциала региона / В.Н. Павлов // Финансы. – 2011. – № 7. – С. 62–64.

9. Свободин В.Н. Производственный потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования / В.Н. Свободин // Вестник статистики. – 1984. – № 10. – С. 5–11.

References

1. Verkhohliadova, N.I., Kovalenko, Ye.V. (2016). *Analiz pidkhodiv do vyznachennia sutnosti potentsialu pidpriemstva* [Analysis of approaches to determining the essence of the enterprise potential]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy* [Economics and Enterprise Management], no. 55 (1), pp. 26-32.

2. Holodova, Zh.H. (2010). *Formyrovanye y upravlenye fynansovym potentsyalom rehyona v tseliakh obespecheniya eho ekonomycheskoho rosta*. Diss. doct. econ. nauk [Formation and management of the financial potential of the region to ensure its economic growth. Dr. econ. sci. diss.]. Moscow, 46 p.

3. Hryhorash, O.V. (2013). *Vyznachennia sutnosti katehorii "ekonomichnyj potentsial pidpriemstva" na osnovi intehrovanoho pidkhodu* [Determination of the essence of the category "economic potential of the enterprise" on the basis of the integrated approach]. *Zbirnyk naukovykh prats' "Torhivlia i rynek Ukrainy"* [Collection of scientific works "Trade and Market of Ukraine"], no. 6, pp. 43-50.

4. Hryhorenko, V.O. (2009). *Biudzhethno-podatkovye formuvannia finansovoho potentsialu terytorij*. Diss. doct. econ. nauk [Budget and tax formation of financial potential of territories. Dr. econ. sci. diss.], Moscow, 19 p.

5. Dzhaman, M.O. (2014). *Teoriia ekonomiky rehioniv* [The theory of regional economics]. Kyiv, Center for Educational Literature Publ., 384 p.

6. Kolenda, N.V. (2013). *Sotsial'nyj potentsial: sutnist' ta osnovni oznaky* [Social Potential: The essence and main features]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova* [Bulletin of Mechnykov I. Odessa National University], no. 1 (18), pp. 105-115.

7. Maslak, O.I. (2012). *Osoblyvosti formuvannia ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva v umovakh tsyklichnykh kolyvan'* [Features of formation of economic potential of the enterprise in the conditions of cyclic oscillations]. *Aktual'ni problemy ekonomiky* [Actual problems of the economy], no. 9, pp. 36-46.

8. Pavlov, V.N. (2011). *Faktory rosta y modernyzatsyy fynansovoho potentsyala rehyona* [Factors of growth and modernization of the financial potential of the region]. *Fynansy* [Finance], no. 7, pp. 62-64.

9. Svobodyn, V.N. (1984) *Proyzvodstvennyj potentsyal sel's'kokho-ziaystvennoho predpriyatya y otsenka efektyvnosti eho yspol'zovanyia* [Production potential of an agricultural enterprise and evaluation of the efficiency of its use]. *Vestnyk statystyk* [statistical Bulletin], no. 10, pp. 5-11.

Проанализированы и обобщены теоретико-методологические подходы к пониманию потенциала экономического развития макросистем. Доказано, что существует разнообразие мнений ученых в отношении определения сущности экономического потенциала и его классификации. Также в обозначенном поле исследования прослеживается отсутствие единодушия ученых относительно его категориальной идентификации. В результате исследования выявлены и обобщены наиболее важные признаки потенциала экономического развития современных ма-

кросистем. Аргументирована целесообразность дополнения базы теоретико-методологических подходов к пониманию потенциала экономического развития синергетическим (системным) подходом. Уточнено содержание кластерного и процессного подходов к классификации видов потенциалов.

Ключевые слова: развитие макроэкономической системы, экономический потенциал, богатство.

Theoretical and methodological approaches to understanding the potential of economic development of the macrosystems are analyzed and summarized. It is proved that there is a diversity of scientists' views in relation to the essence of economic potential and its classification. In this field of study, we observed the heterogeneity of scientists regarding its categorical identification. The most common features of the potential of the economic development of modern macrosystems have been identified and summarized. The expediency of expanding the base of theoretical and methodological approaches to understanding the potential of economic development by the synergetic (systemic) approach is argued. The content of cluster and process approaches to the classification of types of potentials is clarify.

Key words: development of the macroeconomic system, economic potential, wealth.

Одержано 5.05.2017.